

פרנסואה לֶה־לִיוֹנָה המניפסטים של האוליפּו

מצרפתית: אמוץ גלעדִי

מתוך המניפסט הראשון (1963)

[...] כל יצירת ספרות נבנית על סמך השראה (זה לפחות מה שמחבר היצירה מניח לנו להבין), שחייבת להסתגל במידת האפשר לִסְדֵרָה של מגבלות והליכים, הנכנסים זה לתוך זה כמו בובות רוסיות. מגבלות של אוצר מילים ושל דקדוק, מגבלות של כללי הרומן (חלוקה לפרקים וכו') או של הטרגדיה הקלסית (הִפְּלָל של שלוש האחדויות), מגבלות כלליות של חריזה, מגבלות של צורות קבועות (כמו במקרה של הרוֹנְדוֹ או של הֶסוֹנְטָה) וכו'.

האם עלינו להיצמד למרשמים הקבועים ולסרב בעיקשות לדמיין נוסחות חדשות? אנשים הדוגלים בקפיאה על השמרים אינם מהססים להשיב בחיוב. אמונתם נסמכת פחות על מחשבה מנומקת ויותר על כוח ההרגל ועל המספר המרשים של יצירות מופת (וכן – אבוי – של יצירות מופתיות פחות), שהושגו בתוך הצורות והכללים הקיימים. אלה היו בוודאי גם טיעוניהם של המתנגדים להמצאת השפה, מרוב שהיו אוזניהם רגישות ליופיין של הצעקות, לכוח המבע של האנחות ולִלְכֶסוֹנִי המבטים (לא, איננו מתכוונים לתבוע כאן מהאהבים לוותר עליהם).

האם צריכה האנושות לנוח ולהסתפק בכתיבת טורי שיר עתיקים על סמך מחשבות חדשות? איננו סבורים כך. מה שסופרים מסוימים יצרו בכישרון (אפילו בגאונות), איש איש לפי דרכו – אלה באופן מזדמן (למשל, טביעת מילים חדשות), אלה מתוך נטיית-לב מובהקת (למשל, *contretime*²), אלה בנחישות אך בכיוון אחד ויחיד (למשל, לְטֵרִיזִים³) – האולפנא לספרות פוטנציאלית (אוליפּו) מתכוונת לעשות באופן שיטתי ומדעי, ובמקרה הצורך תוך פנייה לסיוען של מכונות לעיבוד מידע.

[...]

במחקרים שהאוליפּו מתכוונת ליזום, אפשר להבחין בין שתי מגמות עיקריות: האחת פונה אל האנגליזה, והשנייה אל הסינתזה. המגמה האנגליטית

עוסקת ביצירות מן העבר, ומחפשת בהן אפשרויות החורגות לא פעם ממה שהמחברים העלו על דעתם. כך, למשל, במקרה של ה-centon⁴, שיוכל כמדומני לזכות לאישוש מחודש בהיסמך על שיקולים השאובים מתיאוריית השרשראות של מרקוב.⁵

המגמה הסינתטית היא שאפתנית יותר, והיא ייעודה המהותי של האוליפון. מדובר בפתיחת דרכים חדשות, לא מופרות לקודמינו. כך, למשל, במקרה של "מאה אלף מיליארד שירים" או של ההייקו הבוליאני.⁶

[...]

אין זו משימה קלה לשער מראש מה יהיה טעמו של פרי חדש על סמך בחינתו של הגרעין בלבד. נברוק את המקרה של המגבלה האלפביתית. בספרות, מגבלה זו עלולה להסתכם באקרוסטיכון, צורה שיקשה עלינו לקבוע שהיא הפיקה יצירות מעוררות השתאות (ואף על פי כן: פרנסואה ויזן, והרבה לפניו המלך דוד, ומחבר הקינות המיוחסות לירמיהו...); בציור היא נתנה לנו את אָרְבֵּן,⁷ וזה כבר עדיף בהרבה; ובמוזיקה – את הפוגה לפי השם B. A. C. H., יצירה ראויה להערכה בלי שום ספק. כיצד יכולים היו ממצאי האלפבית לשער את כל זה מראש?

לסיכום, האנאוליפיוזם חותר לתגלית, הסינתאוליפיוזם – להמצאה. ובין השניים יש מעברים דקים לרוב.

מתוך "המניפסט השני" (1973)

[...] פעילות האוליפו והשליחות שהיא רואה עצמה מחויבת לה, מציבות את בעיית(ות) היעילות והחיוניות של המבנים הספרותיים (ובאופן כללי יותר – המבנים האמנותיים) המלאכותיים.

יעילותו של מבנה כלשהו – כלומר מידת הסיוע שהוא עשוי לספק לסופר – תלויה קודם כול במידת הקושי הכרוכה בכתיבת טקסטים תוך שמירה על כללים מגבילים יותר או מגבילים פחות.

רוב הסופרים והקוראים מעריכים (או משימים עצמם כמעריכים) שמבנים מגבילים במידה קיצונית, כגון האַקְרוֹסְטִיכוֹן, שיכול האותיות, הליפוגרמה, הפְּלִינְדְרוֹם או ההולוֹרִים⁸ (אם לציין רק חמישה מבנים שזכו לשם), מולידים רק לוליינות, ואינם ראויים ליותר מאשר משיכת כתף משועשעת, היות שאין להם שום סיכוי לתרום להולדתן של יצירות תקפות. האומנם שום סיכוי? אין זאת אלא שזהו זלזול נמהר מדי בערכה המופתי של כל לוליינות. שבירת שיא

באחד מהמבנים הקיצוניים הללו די בה כדי להצדיק את היצירה. ההתרגשות הנובעת ממשמעותה התוכנית של היצירה היא ערך שבוודאי אין לזלזל בו, אך הוא נותר משני.

בקיצוניות השנייה, זו של הסירוב לקבל כל מגבלה, ניצבת ספרות-הצעקה או ספרות-הנהימה. גם בין יצירותיה יש פנינים, ואנשי האוליפו אינם מהפחותים שבמעריציה... אך זאת, כמובן, ברגעים שבהם הם פושטים את בגדי הכהונה האוליפיאנית.

בין שני הקטבים הללו משתרעת קשת שלמה של מבנים, מגבילים יותר ומגבילים פחות, שמאז המצאת השפה שימשו מושא למספר רב של ניסיונות. אנשי האוליפו מאמינים במידה רבה מאוד של שכנוע, שניתן לחשוב על מספר גדול בהרבה של ניסיונות כאלה.

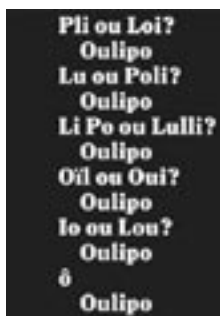
אפילו כאשר הוא מייחס חשיבות מרכזית למשמעות המסר שבכוונתו להעביר (כלומר, למה שמשותף ליצירה מקורית ולתרגומה), הסופר אינו יכול שלא להיות רגיש למבנים שבהם הוא משתמש, ולא במקרה הוא בוחר בצורה אחת ולא בצורה אחרת: למשל, הטור השירי (הנפלא) בן שלוש-עשרה הרגליים במקום הטור האלכסנדרני,⁹ עירוב הסוגות או ההפרדה ביניהן וכו'. המבנים המסורתיים הללו, המגבילים במידה מועטה בלבד, מאפשרים לו בחירה חופשית למדי. השאלה הנשאלת היא אם (וכיצד) תוכל האוליפו ליצור מבנים חדשים, שלא יהיו הרבה יותר או הרבה פחות מגבילים מהמבנים המסורתיים, כך שעל סמך מחשבות עתיקות (או חדשות), יוכל המשורר ליצור טורי שיר חדשים.¹⁰

אך האם מבנה מלאכותי עשוי להיות בר-קיימא? האם יש לו סיכוי כלשהו להשתרש ברקמה התרבותית של החברה ולהניב בה עלים, פרחים ופרות? המודרניסט הנלהב משוכנע בכך, ואילו השמרן המושבע משוכנע בהפך. והנה קם מעפרו גלגול מודרני של המחלוקת הנושנה בין הוותיקים למודרניים. אפשר להשוות בעיה זו – להבדיל אלף אלפי הבדלות – לזו של הסינתזה המעברתית של החומר החי. העובדה שמעולם לא הצליחו לבצע סינתזה כזאת, אינה מוכיחה שהיא בלתי-אפשרית מלכתחילה. ההצלחות הראויות לציון של הסינתוזות הביוכימיות בימינו מתירות לנו לקוות (אך אינן מוכיחות) שנגיע במהרה גם לייצורם של יצורים חיים. אך יהיה קצת טרחני מצדנו לדון בנקודה זו באריכות. האוליפו העדיפה לגשת למלאכה, וזאת, אגב, בלי להתעלם מכך שפיתוח מבנים ספרותיים מלאכותיים נראה מורכב וקשה במידה פחותה לאין שיעור מאשר בריאת חיים.

- 1 ציטוט מובלע של המשורר הצרפתי בן המאה השמונה-עשרה, אנדרה שֶנְיֶה (Chénier, 1762-1794): "על מחשבות חדשות ניצור-נא חרוזים ישנים" (כל הערות השוליים הן של המתרגם).
  - 2 Contrerime: שיר המורכב משלושה עד חמישה בתים בני ארבע שורות, שכל אחת מהן מונה שמונה ושש הברות לסירוגין. חילוף זה של מספר ההברות מאפשר חריזה ייחודית, שבה השורה הראשונה מתחרזת עם האחרונה, ושתי השורות הפנימיות מתחרזות ביניהן.
  - 3 אסכולה פואטית שנוסדה ב-1946, כממשיכת דרכם של הראדא והסוריאליזם. הלטרזים חתר לשחרור הביטויים הגרפיים והצליליים של השפה מכבלי הפירוש, למשל, על ידי שימוש באונומטופיאות בשירים משוללי מובן, מתוך כוונה ליצור מהם משחקים סינתטיים טהורים.
  - 4 Centon: יצירה שירית המורכבת כולה מקטעים הלקוחים משירים אחרים.
  - 5 אנדריי אנדרייבין' מרקוב (1856-1922): מתמטיקאי רוסי. ביחסים שחקר, המכונים "תהליכי מרקוב" או "שרשראות מרקוב", חוק הסבירות אינו תלוי בהתפתחות הקודמת של המערכת, אלא בערך הנמדד ברגע נתון.
  - 6 שירים קצרים במתכונת ההייקו היפני, הנכתבים תוך שימוש במושגים המתמטיים של תורת הקבוצות והאלגברה הבוליאנית, דהיינו: תוך ביצוע סוגים שונים של הצלבות בין קבוצות נתונות של אוצר מילים.
  - 7 אוגוסט אָרְבֵּן (Herbin, 1882-1960): צייר ותיאורטיקן צרפתי, שעבודותיו מתאפיינות בהפשטה גיאומטרית קפדנית. בחיבורו "האמנות הלא-פיגורטיבית, הלא-אובייקטיבית" (1949) ניסה ארבן לפתח את עקרונותיו של דקדוק פלסטי.
  - 8 Holorime: "חרוז מלא". מבנה מסורתי, שעיקרו חזרה על מצלולה של שורה מסוימת במשמעויות מילוליות שונות.
  - 9 הטור האלכסנדרוני המונה שתים-עשרה הברות הוא המשקל האופייני ביותר של השירה הצרפתית.
- 10 ראו הערה 1.

רַמּוֹן קֶנוֹ, 1903-1976

כרוז של האוליפו